

Het Atlasproject voor broedvogels: ervaringen en resultaten na het eerste veldjaar

In 1998 is het veldwerk voor de nieuwe *Atlas van de Nederlandse Broedvogels* van start gegaan. Nu de kruiddampen van dit broedseizoen een eind zijn opgetrokken kan een eerste, voorlopige balans worden opgemaakt. Hoe staat het met de medewerking aan het project, wat is de mening van tellers en anderen en hoe zien de eerste resultaten eruit? Deze vragen worden hieronder beantwoord, nu eerst even een blik op de theorie.

Werkwijze Atlasproject

Het veldwerk in elk van de 1680 atlasblokken die Nederland rijk is bestaat uit twee componenten: een onderzoek op kilometerhokniveau en daarnaast aanvullend veldwerk op atlasblok-niveau.

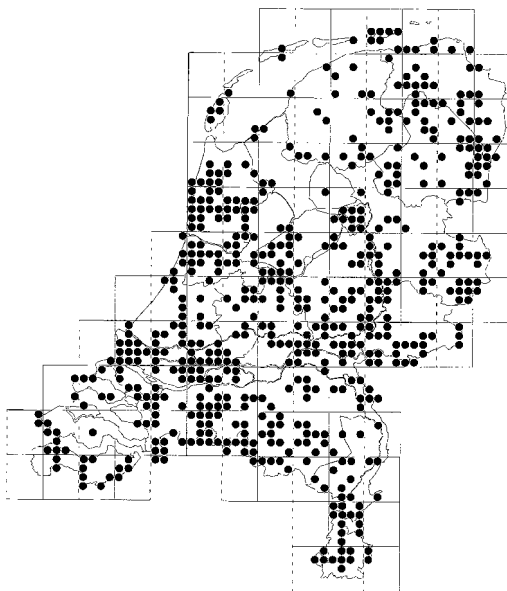
Voor het eerste onderzoeksdeel dienen acht van de 25 kilometerhokken waaruit een atlasblok bestaat gedurende twee maal een uur onderzocht te worden. Gewone broedvogels kunnen op een speciaal ontwikkeld veldformulier worden aangekruist; schaarsere soorten dienen aangekruist of (liever) geturfd te worden. In atlasblokken die deels in open water of in het buitenland vallen kan met een geringer aantal te onderzoeken kilometerhokken worden volstaan. De keuze van de kilometerhokken is vooraf door SOVON gedaan. Het uur-onderzoek in de kilometerhokken dient in elk atlasblok in één seizoen uitgevoerd te worden en is eenmalig; een herhaling in de andere atlasjaren is niet nodig.

Naast het keurslijf van het kilometerhok-onderzoek dient in elk atlasblok een zo compleet mogelijke soortenlijst opgesteld te worden. Elke vastgestelde soort dient tevens een broedcode te krijgen. Van schaarse soorten wordt tevens een aantalsschatting voor het hele atlasblok verlangd. In principe kan worden volstaan met één jaar veldonderzoek om de totaalijst op te stellen, maar aanvullend onderzoek in de volgende atlasjaren is toegestaan.

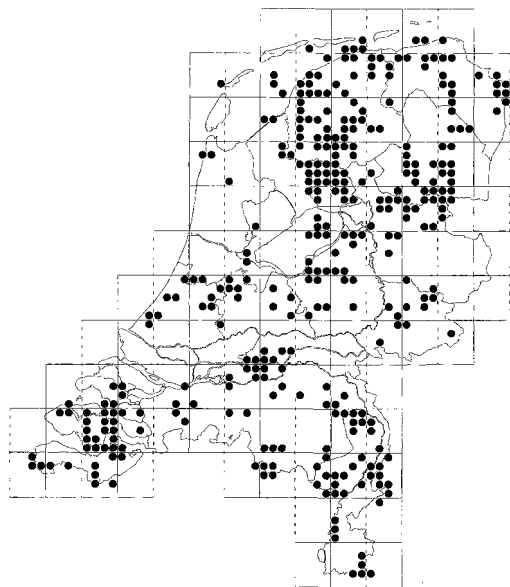
Een uitgebreide beschrijving van de gekozen onderzoeksmethode is te lezen in de projecthandleiding (van der Weide & van Turnhout 1998); uitleg over de keuze van de methode wordt gegeven door van Turnhout & Hustings (1998).

Medewerking en niveau

Op het SOVON-kantoor werd met enige schroom de reactie van vogelend Nederland op de komst van het nieuwe Atlasproject afgewacht. We realiseerden ons immers terdege dat de gekozen methode nogal wat van de tellers vraagt! Toch bleek de methode voor zeer velen gelukkig geen obstakel, getuige het feit dat in 1998 c. 600 atlasblokken onderzocht werden (figuur 1). Het leeuwendeel daarvan is inmiddels gecontroleerd door de regionale atlas-coördinatoren en blijkt van aanvaardbare tot uitstekende kwaliteit te zijn. Enige tientallen blokken waren zwaar onvoldoende of foutief onderzocht. Ongeveer 70 blokken werden voor een deel onderzocht: meestal was alle aandacht uitgegaan naar het telwerk in de geselecteerde kilometerhokken en moeten er nog flink wat aanvullingen komen om de soortenlijst voor het hele atlasblok compleet te maken. Bij het onderzoek in de geselecteerde kilometerhokken werden de schaarse soorten in c. 65% van de onderzochte atlasblokken geteld, in de overige 35% werd volstaan met het aankruisen van de gevonden soorten.

Figuur 1. Onderzochte atlasblokken, februari 1999

Figuur 2. Lege blokken, februari 1999

Al met al zijn dit cijfers waar SOVON vooraf graag

voor getekend had. Ze maken immers duidelijk dat het Atlasproject voor Broedvogels een goede start heeft gehad en geaccepteerd is door de achterban!

Commentaar op de methode

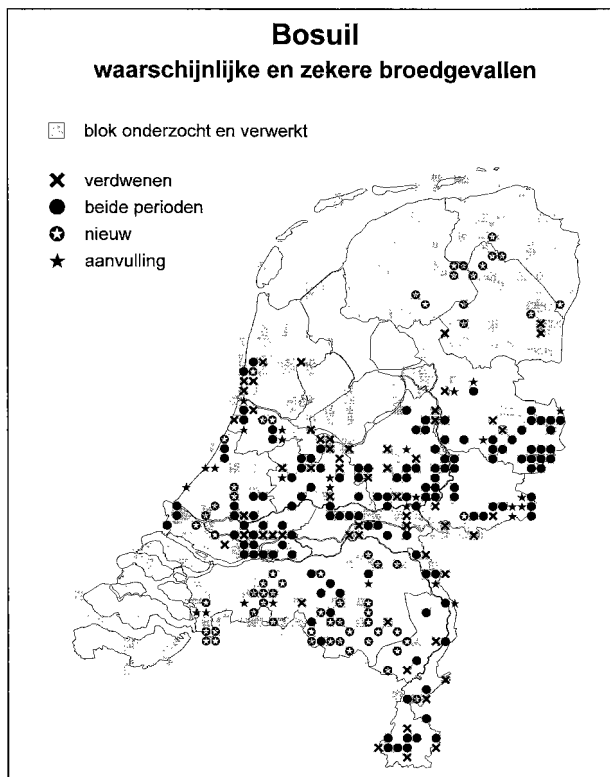
Veel tellers gaven aan het nut van de gekozen methode in te zien. Toch viel er ook enige kritiek te bespeuren. Zo bestond bij een aantal vogelaars, veelal geroutineerde tellers, de angst dat het relatieve telwerk ten koste gaat van goede totaaloverzichten per atlasblok. Geheel ongegrond is die angst niet, getuige de c. 70 blokken waarin het aanvullende onderzoek nog onvoldoende uit de verf kwam. Mede daarom is bij de voorlichting voor de tellers van komend seizoen nog duidelijker het belang van het doen van onderzoek buiten de geselecteerde kilometerhokken aangegeven. Bepaald rampzalig zijn de nog niet compleet getelde blokken overigens niet: er resten immers nog twee jaren om alsnog voor een compleet overzicht te zorgen. Bovendien moet niet vergeten worden dat de gegevens van de andere op broedvogels betrekking hebbende SOVON-projecten (Broedvogel Monitoring-Project, Landelijk Soortonderzoek Broedvogels en Nestkaartenproject) alle in de atlas-database terecht zullen komen. Ook daar valt voor het volledig maken van het overzicht per atlasblok veel winst te behalen.

Over de door SOVON uitgevoerde toewijzing van de speciaal te onderzoeken kilometerhokken kwamen nauwelijks klachten binnen. Wel werd door sommigen wat vreemd aangekeken tegen de in hun ogen wel erg magere onderzoekstijd per kilometerhok. Die maakt het - zoals ook in de handleiding gesteld - inderdaad zeer gewenst om dit deel van het veldwerk alleen tijdens tenminste redelijke weersomstandigheden uit te voeren; iets dat voor sommigen in het natte en kille voorjaar van 1998 helaas een hele opgave werd. Alternatieven als het opvoeren van het aantal onderzoeksuren per kilometerhok zijn door ons overwogen, maar van de hand gewezen. Een uurtje meer per kilometerhok betekent immers meteen een stijging van 16 naar 24 uur veldwerk; iets dat voor menig vrijwilliger ongetwijfeld te ver zal voeren. Een laatste punt van discussie is de keuze van de soorten waarvoor getalsmatige informatie gevraagd wordt. Dat Merel en Huismus daar niet toe behoren behoeft geen discussie, maar wat te zeggen van soorten als Ringmus en Grauwe Vliegenvanger? We zijn ervan uitgegaan dat deze en andere 'twijfelsoorten' in delen van het land nog dermate algemeen zijn dat het turven van territoria en het geven van een betrouwbare aantalsschatting te ingewikkeld wordt. Een speciaal geval is het groepje soorten die zeker een extra tel-inspanning behoeven om er een betrouwbare aantalsschatting van te geven. Velen bleken voor deze uit Houtsnip, Steenuil, Bosuil, Ransuil en Huiszwaluw bestaande groep echter bereid om - ongevraagd - die inspanning te leveren. Op grond daarvan hebben deze soorten - die gemeen hebben dat ze binnen het kilometerhok-onderzoek niet uit de verf komen - nu een aparte positie gekregen: een aantalsschatting is gewenst, maar niet verplicht.

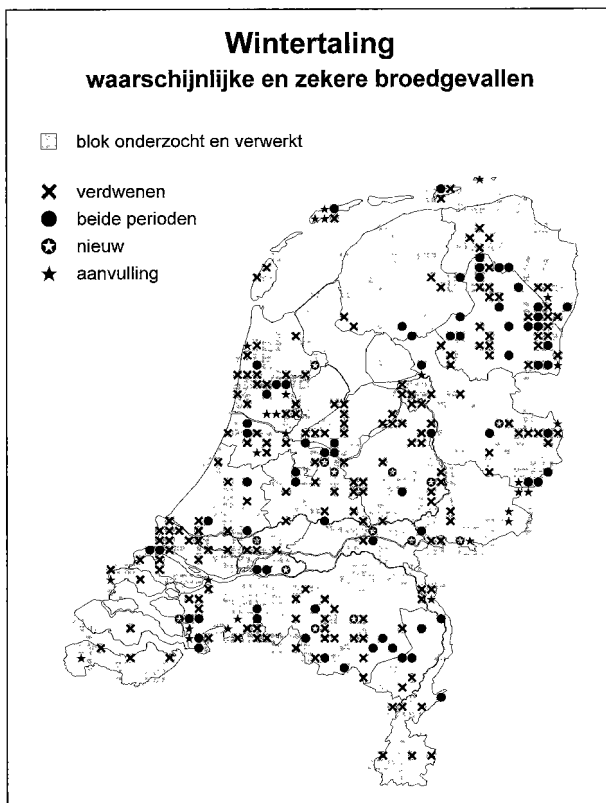
Wat brengt het broedseizoen 1999?

Wie nog twijfelde aan het enthousiasme waarmee vogelend Nederland het Atlasproject adopteert kan zich nu definitief gewonnen geven: op het moment van schrijven waren tel-toezeggingen voor 630 atlasblokken binnen en

Figuur 3. Bosuil; waarschijnlijke en zekere broedgevallen

Figuur 4. Wintertaling; waarschijnlijke en zekere broedgevallen.

- Niet in KMhok-onderzoek aangetroffen
- 1-2 KMhokken
- 3-4 KMhokken
- 5-6 KMhokken
- 7-8 KMhokken

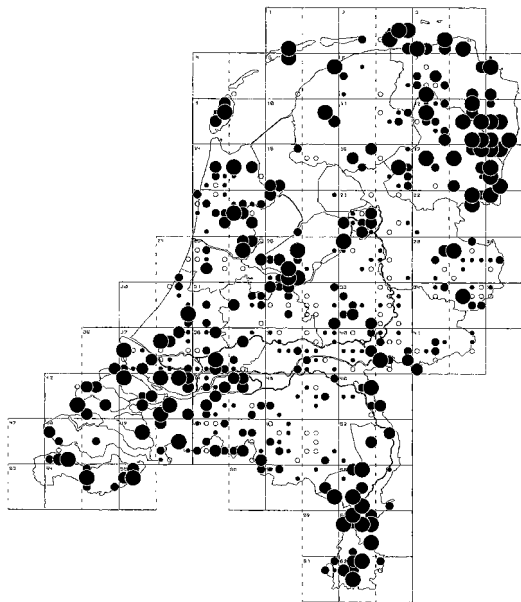
de verwachting is dat dit nog uit zal groeien tot c. 750 atlasblokken. In districten als Twente, noordelijk Noord-Holland en de Zuid-Hollandse eilanden valt al nauwelijks meer een blokje te vergeven! Daar staat tegenover dat zich steeds duidelijker een aantal probleemgebieden aftekent, waar de tellers niet voor in de rij staan (zie figuur 2). Het Friese vasteland is de grootste probleemregio, maar ook zuidelijk Drenthe, de Noordoostpolder, de Bommelerwaard, Noord-Limburg en Midden-Zeeland lopen nog niet echt lekker. Uw medewerking in een van die regio's zou dus een belangrijke stap in de goede richting zijn! Ook buiten deze probleemconcentraties zijn hier en daar nog wat blokken over. Conclusie: in 2000 hoeven we zeker nog niet op onze lauweren te rusten...

Een blik op de eerste resultaten

Het is op het moment van schrijven helaas nog niet mogelijk een compleet beeld van de resultaten van het eerste atlasjaar te geven. Van een kleine 200 getelde blokken is al wel een voorlopig overzicht bekend. Een vergelijking van deze gegevens met die van de oude broedvogelatlas leert dat in het westen des lands een voorzichtige trend naar meer soorten per blok bestaat, terwijl dat in het oosten precies andersom is. Eenzelfde vergelijking voor de soorten die op de Rode Lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten staan, levert een veel somberder beeld op. Slechts in enkele blokken lijkt sprake te zijn van een toename en in het gros van de blokken is het aantal Rode-Lijstsoorten fors getuimeld.

Van enkele soorten kunnen we een vergelijking van de oude en de nieuwe atlas presenteren op grond van 582 onderzochte atlasblokken. Dat de Bosuil zijn verspreidingsgebied sedert midden jaren zeventig had uitgebreid, was voor velen geen geheim meer (zie figuur 3). Met name in Noord-Brabant en in de noordoostelijke provincies is die uitbreiding ook op de eerste atlas-kaart duidelijk zichtbaar. Of de Bosuil werkelijk fors is afgenomen in bij voorbeeld de Hollandse duinen en in Utrecht valt nog te bezien. De vele kruisjes hebben waarschijnlijk vooral betrekking op blokken waar nog onvoldoende naar Bosuilen gezocht is. De zwarte sterren hebben betrekking op bosuil-meldingen in een nog niet compleet onderzocht atlasblok die via een aanvulkaart aan SOVON kenbaar zijn gemaakt. Voor deze meldingen is het helaas nog niet mogelijk om een vergelijking met de oude atlas te maken.

Een aanmerkelijk somberder beeld levert de eerste kaart van de Wintertaling op (figuur 4). Ook die zal hier en daar gemist zijn, maar een reële afname valt op grond

Figuur 5. Veldleeuwerik; aantal onderzochte km-hokken waarin aangetroffen.

van het kaartbeeld nauwelijks meer uit te sluiten. Speciale probleemgebieden zijn niet aan te wijzen; er lijkt sprake te zijn van een afname over de hele linie.

Tot slot een blik op de eerste resultaten van het telwerk in de kilometerhokken bij de Veldleeuwerik (figuur 5). Per atlasblok is het aantal kilometerhokken (maximaal acht) uitgezet, waarin de soort binnen dit deel van het onderzoek is aangetroffen. Dat levert een verasend negatief beeld op: met name in het midden en oosten van het land is de Veldleeuwerik kennelijk een zeldzaamheid aan het worden! Alleen in de Drents-Groninger veenkoloniën, delen van Limburg en de Delta lijkt de soort het nog redelijk te doen. Van de situatie in Friesland valt helaas nog niet veel te zeggen; hopelijk ligt dat na komend broedseizoen anders...

Literatuur

- VAN DER WEIDE M. & VAN TURNHOUT C. 1998. Handleiding Atlasproject broedvogels 1998-2000. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- VAN TURNHOUT C. & HUSTINGS F. 1998. Methodologische achtergronden van het Atlasproject broedvogels 1998-2000. *Limosa* 71: 130-135.

Jan-Willem Vergeer, SOVON Vogelonderzoek Nederland, Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen